

za Slovenijo. Razširjena je tudi zbirka biograskih podatkov nekdanjih slovenskih jetnic koncentracijskega taborišča Ravensbrück. Priloga vsebuje 117 kratkih življenjepisov.

Brigitte Entner

Horst Schreiber, Nationalsozialismus und Faschismus in Tirol und Südtirol: Opfer Täter Gegner. StudienVerlag, Innsbruck-Wien-Bozen 2008, 447 strani, ilustrirano (Tiroler Studien zu Geschichte und Politik : 8)

Obsežen učbenik oz. učni pripomoček je zanimiv zaradi premišljenega metodičnega in didaktičnega pristopa, pa tudi zaradi tega, ker zgodovino Tirolske povezuje z nacionalno avstrijsko in svetovno zgodovino v "kratkem 20. stoletju". Čeprav zgodovino južne Tirolske obravnava v ločenem poglavju, ki sta ga napisala Gerald Steinacher in Philipp Trafojer, zaznamo le celovito obravnavanje kompleksne tematike. Zgodovina sedaj avtonomne province, ki je kompromisni rezultat poveljnega avstrijsko-italijanskega spora za njeno pripadnost Avstriji oziroma Italiji, je sestavni del tirolske deželne zgodovine. Uporabnost učnega pripomočka, ki ne bo dobrodošel le pri pouku zgodovine, avtorji stopnjujejo na dva načina: kratke in zelo informativne stvarne prikaze dopolnjujejo življenjske zgodbe ljudi, predvsem žrtev. Žrtve nacizma in fašizma dobijo svoj obraz, svojo zgodovino pred največjim civilizacijskim prelomom zgodovine človeštva, med njim in po njem. Poleg tega obsežen glosar uporabnikom natančno tolmači izrazoslovje nacizma in fašizma in jih seznanja z glavnimi akterji zgodovinskega dogajanja ter nacističnimi in fašističnimi organizacijami in institucijami. Knjiga v zavirljivi meri upošteva vlogo žensk v sicer zelo katoliško konservativni tirolski družbi pred drugo svetovno vojno, pri čemer že upošteva razslojenost (kmečki posli, dekletke; delavke, kmetice in meščanke, učiteljice), nadaljuje z opisom njim dodeljene vloge v nacistični ideologiji ter njihovim dejanskim položajem v vojnem času, ko so morale prevzeti vlogo prehranjevalk družin in delovna mesta moških, ki so bili na fronti. Po končani vojni so bistveno prispevale k obnovi dežele in bile po vrnitvi moških s front, predvsem pa po vrnitvi moških iz vojnega ujetništva soočene z zahtevo, da se spet umaknejo iz "javnega življenja" ter prepustijo delovna mesta moškim. Ta boj se je bo mnenju avtorjev mentalno in dejansko sklenil nekako v začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja.

Med življenjskimi zgodbami naletimo tudi na študenta elektrotehnike Dragomirja Salmica iz Čateža (str. 205-206). Prek ljubljanskih in begunjskih zaporov je prišel v delovno vzgojno taborišče Reichenau, katerega območje je danes sestavni del Innsbrucka. V Innsbrucku je na prisilnem delu z jetniki iz številnih drugih držav pospravljajl ruševine, ki so bile posledica številnih bombardiranj, in deminiral bombe, ki niso eksplodirale. Z evropskimi (vključno jugoslovanskimi, slovenskimi) dimenzijami zgodovinskega razvoja smo soočeni domala v vseh poglavjih. Avtorji jih upoštevajo zlasti pri poglavjih o prisilnih delavcih, "domovinski fronti", kon-

centracijskih taboriščih, evtanaziji, pregonu Romov, holokavstu, obravnavi odpora in za povojni čas na primeru preseljenih oseb (DPs) ter diskusije o tem, ali je Avstrija bila le prva žrtev (mit žrtve) ali pa so, in v kaki meri, bili Avstrijci soodgovorni pri zločinih tretjega rajha (teza soodgovornosti).

Oborožen odpor jugoslovanskih oz. slovenskih partizanov v kratkih vrsticah tematizira učni pripomoček na primeru Ericha Ranacherja iz Lienza in Marije Peskoller. Ranacher se je pridružil slovenskim partizanom na južnem Koroškem, Peskoller iz vzhodne Tirolske pa je odpor podpirala. Oba sta postala žrtvi represivnega nacističnega aparata in bila justificirana z nekaterimi drugimi koroškimi Slovenci 23. decembra 1944 v Gradcu. "Slovenske" problematike se Schreiber dotakne še, ko opisuje odnos tirolskega prebivalstva do preseljenih oseb in ko omenja obveznosti Avstrije do nacionalnih manjšin, ki jih je prevzela s podpisom Avstrijske državne pogodbe. Meni, da je tirolsko prebivalstvo videlo v preseljenih osebah predvsem obremenitev in te so bile "dežurni" krivec za veliko pomanjkanje stanovanj, za težavnost dnevne preskrbe in za naraščajočo kriminaliteto. Avtor opozarja, da kaznivih dejanj domačega prebivalstva mediji domala niso tematizirali, kot so napačno poročali tudi o življenju v taboriščih preseljenih oseb. Delno drugo sliko nam nudijo zapisi in poročila slovenskih beguncev. Vendar moramo tudi tu paziti in upoštevati njihovo socialno pripadnost. Slovenski begunci, ki so prihajali iz kmečkih družin, so bili na primer s svojim delom na (vzhodno)tirolskih kmetijah kar zadovoljni, teže so se seveda znašli tisti, ki kmečkega dela niso poznali, pa so bili po uvedbi delovne obveznosti februarja 1946 dodeljeni kmetijam. Tako kot na Koroškem so bili tudi na Tirolskem rajhovski priseljenci kar naenkrat najmanj zaželeni in so jih zasedbene oblasti z odobravanjem domačega prebivalstva hitro zbrale in odpravile v rajh.

Vse prebivalstvo si je po vojni skušalo nadeti vlogo žrtve, kar nikakor ni ustrezalo dejanskemu razpoloženju pred anšlusom in še manj v letih med 1938 in 1945. O tem razpoloženju Schreiber kritično poroča v uvodnih poglavjih, kjer pove, da insitucionalni represivni aparat režima na Tirolskem ni bil velik, vendar je lahko računal s širokim vohunstvom in denuncianstvom članov nacistične stranke in njenih podorganizacij ter številnih funkcionarjev. Tudi antisemitizem je na Tirolskem gradil na tradiciji stoletnega verskega antijudaizma. "Zveza tirolskih antisemitov" je na primer s svojimi statuti, sprejetimi še v monarhiji, presegala vsa določila nürnberških rasnih zakonov. V dneh po anšlusu, zlasti pa v dneh po kristalni noči so domači nacisti obračunali z maloštevilno judovsko populacijo na Tirolskem. Posebej spregovori avtor o vlogi uradne Cerkve do nacizma in pove, da je 11 tirolskih duhovnikov izgubilo življenje v koncentracijskih taboriščih in ječah.

Fašistične represivne ukrepe proti narodnim manjšinam, o katerih razpravljata v posebnem poglavju Steinacher in Trafojer, Slovenci dobro poznajo. Vendar v nobenem učbeniku, ki je v rabi na primer v koroških šolah, ne bomo zasledili dejstva, da je Italija 10. oktobra 1920 uradno anektirala Južno Tirolsko. Po aneksiji je prišlo do oblik etničnega čiščenja. Fašističnih ukrepov na področju šolstva, poitaljančevanja uradov, napisov, deportacij na Liparske in druge otoke. Ti ukrepi se niso dosti razlikovali od onih, ki so bili namenjeni Slovencem in Hrvatom. Dežela je 1923 uradno izgubila svoje ime in postala Alto Adige. Ettore Tolomei je bil tako rekoč na višku svoje "ustvarjalnosti". Fašizem je videl v Južni Tirolski laboratorij, kjer je eksperimentiral s pozneje uveljavljenimi protidemokratskimi ukrepi. Pre-

bivalstvu je hotel vzeti jezik in s tem identiteto. Zapletlo se je glede osvajanja zemlje. Zaradi tega so fašistične oblasti kmečke blagovne in kreditne zadruge postavile pod prisilno upravo in jih vodile na način, ki je peljal v njihovo nelikvidnost in s tem razpust. Razveljavil je posebno pravo za tirolske kmetije in začel z industrializacijo dežele in izkoriščanjem vodnih virov, kar vse je zaradi razlaščenja zemlje močno prizadelo Južne Tirolce. Poitaljančevanju imen je do 1943 podleglo približno 13.500 družin. Nekaj razlik med Južno Tirolsko in Primorjem zasledimo le glede tiska. Avtorja odprto tematizirata velika pričakovanja in še večje razočaranje južnotirolskega prebivalstva kar zadeva nemški rajh. Južne Tirolce, ki so optirali za rajh, je Hitler vpoklical v vermaht. Po septembru 1943 pa je zaukazal ustanovitev nekaj SS-policijskih polkov, sestavljenih iz Južnih Tirolcev, in jih gnal v boj proti italijanskim partizanom. Nič manj kritično ne obravnavata sporov, ki so nastali med optanti in neoptanti in so trajali še desetletja po drugi svetovni vojni. Neoptantom avtorja pripisujeta odločilno vlogo, da so se Južni Tirolci obdržali. Ti neoptanti so kot italijanski državljani po vojni lahko obnovili oziroma ustanovili Južnotirolsko ljudsko stranko, vendar so bili naglo porinjeni v ozadje in odločanje je prešlo v roke "vojne generacije", kar je zaostriло odnose z državo.

Povojna pogajanja postavljata Steinacher in Trafojer v mednarodni okvir, pri čemer upoštevata zaostrovanje in razplet na italijansko-jugoslovanski meji in pišeta o tem, kako je na odločitev, da Južna Tirolska ostane pri Italiji, vplival strah, da bi oblast prevzeli komunisti. Pariška mirovna konferenca oziroma pogodba med Gruberjem in Degasparijem pa je okrepila položaj Avstrije kot države zaščitnice. Zanimivo je, da avtorja ne tematizirata podpore, ki jo je Avstrija nudila Južni Tirolski kot celoti, niti ne podpore, ki so je bili individuano deležni številni Južni Tirolci, saj so bili v marsičem izenačeni z avstrijskimi državljani, na primer glede štipendiranja visokošolcev. Manjka tudi opis, kako spretno so Južni Tirolci znali vse povojno obdobje voditi manjšinsko politiko. Saj nikoli niso dopuščali, da bi zdrsnili na raven objekta, o katerem razpravljata Italija in Avstrija, temveč so uveljavljali v teh pogajanjih tudi svoje poglede, ki jih avstrijski politiki niso mogli ignorirati; kancler Bruno Kreisky pa uradno za nekatere korake niti ni hotel vedeti, kot lahko beremo v njegovih obsežnih spominih. Tudi poglavje o Južni Tirolski ilustrirajo življenjske zgodbe žrtev, storilcev in nasprotnikov.

Čeprav Steinacher in Trafojer ne upoštevata nekaterih dejavnikov južnotirolske zgodovine, ki so po našem mnenju ključna, in je tak pristop med avstrijskimi zgodovinarji, izgleda, dogovorjen, pomeni učni pripomoček bistven prispevek k boljšemu poznavanju novejše zgodovine te avstrijske zvezne dežele in je zgleden, kar zadeva umeščanje regionalne zgodovine v nacionalna in mednarodna dogajanja.

Avguštin Malle